

پیامدهای تشکیل هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب برای ایران از منظر حقوق بین‌الملل کیفری

دکتر ستار عزیزی* - کیان بیگر بیگی**

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پس از اتفاقات رخ داده در ۲۶ شهریور ۱۴۰۱ در ساختمان پلیس امنیت اخلاقی، در ایران اعتراضاتی آغاز شد. این حوادث از شهرهای سقز و تهران شروع شد و چندین ماه در شهرهای مختلف ایران و جهان ادامه داشت. از آن پس بود که واکنش‌های بسیاری در سطح ایران و جهان ایجاد شد. در پی این اعتراضات، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد با صدور قطعنامه A/HRC/S-35/L.1 اقدام به تشکیل «هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب» نمود. تاسیس هیأت حقیقت‌یاب یکی از مهم‌ترین سازکارهای شورای حقوق بشر در حفاظت از حقوق بشر، از طریق تحقیق در خصوص موارد نقض حقوق بشر در هر یک از دول عضو ملل متحد در زمانی است که وضعیت رعایت حقوق بشر در آن کشور، نگران کننده بوده و سازمان در جستجوی مقابله با این وضعیت و جلوگیری از بی‌کیفرمانی باشد. روش بررسی این پژوهش، تحلیلی-توصیفی می‌باشد و شیوه‌ی گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است. سوال اصلی این پژوهش آن است که در پرتو بررسی فعالیت هیأت‌های مشابه، آثار و پیامدهای کیفری گزارش‌های این هیأت برای ایران چه خواهد بود؟ فرضیه نگارندگان آن است که صلاحیت جهانی برخی محاکم عمدتاً اروپایی برای تعقیب ناقضان شدید حقوق بشر ممکن است فعال گردد.

کلیدواژگان

شورای حقوق بشر، هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب، صلاحیت جهانی، حقوق بین‌الملل کیفری، حقوق بشر.

مقدمه

توجه به حقوق بشر و کرامت و حیثیت ذاتی انسان‌ها یکی از مهم‌ترین موضوعات مورد توجه حقوق

* استاد حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. / نویسنده مسئول / ایمیل:

s.azizi@basu.ac.ir

** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

بین‌الملل در جهان امروز است. به طوری که در ساختار و عملکرد سازمان ملل متحد در دهه‌های اخیر، مسائل مربوط به حقوق بشر بخش عظیمی از فعالیت‌های این سازمان را به خود اختصاص داده‌است بعد از تحولات ساختاری سازمان ملل متحد در آغاز هزاره سوم میلادی، شورای حقوق بشر به عنوان یکی از ارکان فرعی مجمع عمومی در سال ۲۰۰۶ جایگزین کمیسیون حقوق بشر گردید (میرعباسی و میرعباسی، ۱۳۹۵: ۷-۴۰)؛ (Mir Abbasi and Mir Abasi, 2017: 7-40).

لازم به ذکر است که سی و پنجمین و آخرین نشست ویژه شورای حقوق بشر سازمان ملل با عنوان «وخامت وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران به ویژه در ارتباط با زنان و کودکان» در تاریخ ۲۴ نوامبر ۲۰۲۲ (برابر با ۳ آذر ۱۴۰۱) برگزار شد. این نخستین بار در تاریخ شورای حقوق بشر بود که این نهاد، نشستی ویژه درباره وضعیت حقوق بشر در ایران برگزار کرد. مهم‌ترین اقدام شورا، تاسیس هیأت حقیقت‌یاب در ارتباط با حوادث بعد از فوت خانم امینی در ایران بود. تاسیس «هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب» یکی از مهم‌ترین سازکارهای شورای حقوق بشر در پاسداری از حقوق بشر، از طریق تحقیق درخصوص موارد نقض حقوق بشر در هر یک از دول عضو ملل متحد در زمانی است که وضعیت رعایت حقوق بشر در آن کشور، نگران‌کننده بوده و سازمان در جستجوی مقابله با این وضعیت و جلوگیری از بی‌کیفرمانی باشد.^۱

بنا بر رویه قبلی شورا در تعیین اعضای هیأت، معمولاً ۳ نفر از کارشناسان مستقل حقوق بشر به عضویت هیأت منصوب می‌شوند. اعضای این هیأت توسط رئیس شورای حقوق بشر انتخاب شدند و ماموریت اصلی هیأت، تحقیق راجع به نقض‌های ادعایی حقوق بشر در بستر اعتراضات اخیر به خصوص حقوق زنان و کودکان و گردآوری و تحلیل ادله با هدف به کارگیری آن‌ها در فرآیندهای قضایی است (بند ج پاراگراف ۷ قطعنامه موسس). درخصوص ایران نیز به همین طریق اقدام شد و رئیس شورا در ۲۹ آذر ۱۴۰۱، سه عضو هیأت حقیقت‌یاب ایران را که تماماً زن بودند، منصوب کرد. خانم سارا حسین از کشور بنگلادش به عنوان رئیس هیأت انتخاب شده‌است.

هیأت مستقل حقیقت‌یاب، برای جمع‌آوری مدارک و اطلاعات ملزم شده‌است با حکومت جمهوری اسلامی ایران، دفتر کمیساری عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد، سازمان‌های غیردولتی حقوق بشری و جامعه مدنی همکاری نماید. همچنین شورا از جمهوری اسلامی ایران تقاضا کرده- است تا به اعضای هیأت، اجازه ورود به کشور را بدون تاخیر بدهد و تمامی اطلاعات لازم برای انجام شایسته کار هیأت را در اختیار آن‌ها قرار دهد.

¹. Human Rights Council. (2022). 35 th special session of the Human Rights Council on the deteriorating situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, especially with respect to women and children. 24 November. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session35/35-special-session>

². Human Rights Council. (2023). International Commissions of Inquiry, Commissions on Human Rights, Fact-Finding missions and other Investigations, 15 January. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-is>

³. Human Rights Council. (2023). Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab. 4 March. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/biographies>

در این مقاله، ابتدا کارکرد هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب به اختصار توضیح داده می‌شود، آنگاه پس از معرفی مختصر قطعنامه صادر شده از سوی شورای حقوق بشر در مورد ایران، پیامدهای کیفری تشکیل این هیأت برای ایران بررسی خواهد شد.

۱- پیشینه پژوهش

در مکتوبات منتشره داخلی، با توجه به جدید بودن موضوع، هیچ تحقیقی که ضمن بررسی تمامی گزارشات هیأت‌های حقیقت‌یاب پیشین با تاکید بر قضیه ایران پردازد وجود ندارد؛ تنها متن انتشار یافته، مطلب «تحلیل کارکرد و آثار حقوقی هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب در مورد ایران» در تالار گفتگوی تخصصی حقوقی و سیاسی بین‌المللی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، نوشته یکی از نگارندگان است (Azizi, 1401). در این متن، نگارنده صرفاً به طور اجمالی به این موضوع پرداخته و به جامعیت این مقاله نمی‌باشد و بطور کلی به بخش‌هایی از قبیل دادگاه‌های بین‌المللی کیفری اختصاصی، دادگاه‌های بین‌المللی کیفری مختلط و ... نپرداخته‌است. در زبان انگلیسی نیز تنها در چند مورد، محققانی صرفاً بطور موردی به بررسی گزارشات هیأت‌های حقیقت‌یاب در یک قضیه پرداخته‌اند. به طور مثال (قلندری، ۱۳۹۵)؛ (Ghalandari, 2016) به قضیه میانمار و (Shahbazi, Avazpoor, 2016: 170) به قضیه کره‌شمالی پرداخته‌اند و یا (Rostami, Mir Abbasi, Shahriari, Moradi, 2022: 967) به بررسی مولفه‌های جغرافیایی تاثیرگذار بر رویه‌های نظارتی گزارشات شورای حقوق بشر پرداخته‌اند که متفاوت از مقاله حاضر می‌باشد.

در واقع، نوشتاری که مشخصاً به بررسی پیامدهای کیفری تشکیل هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب از سوی شورای حقوق بشر برای ایران پردازد، وجود ندارد. این امر موجب تمایز این مقاله از جنبه‌های زمانی، چارچوب نظری، الگوپردازی و تحلیل پیامدهای گزارشات برای ایران به جای توصیف صرف آن‌ها، با آثار دیگر می‌شود. همچنین باید اذعان داشت که پژوهش در این زمینه با توجه به اینکه، تشکیل این هیأت امری مهم و حیاتی برای کشور قلمداد می‌گردد، امری ضروری است تا در پرتو بررسی فعالیت‌های مشابه، مشخص سازد که آثار و پیامدهای کیفری گزارش‌های این هیأت برای ایران چه خواهد بود.

۲- هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب

کمیسیون‌های تحقیق و هیأت‌های حقیقت‌یاب، نمونه‌های سنتی و کلاسیک از ساز کارهای مقدماتی در نظام حقوق بشر و بین‌الملل کیفری هستند (ذاکر حسین، ۱۴۰۱: ۷۲)؛ (Zakerhossein, 2022: 72) که پیش از تشکیل دادگاه‌ها و محاکم جهت تمهید مقدمات آن و یا در شرایطی که امکان ایجاد یک محکمه وجود ندارد با هدف جمع‌آوری ادله اثبات جرم و پیشگیری از امحاء آن‌ها تشکیل می‌شوند؛ لذا حتی اگر دسترسی به ایشان برای تعقیب فراهم نباشد، لاقلاً مهر جنایت بر پیشانی آن‌ها ثبت و حکم می‌شود (ذاکر حسین، ۱۴۰۱: ۱۸۷)؛ (Zakerhossein, 2022: 187). به طور

مثال دبیرکل سازمان ملل متحد در ۱۸ فوریه ۲۰۱۴ درخصوص گزارش هیأت حقیقت‌یاب کره-شمالی ذکر نمود: «امیدوار است که این گزارش به افزایش آگاهی بین‌المللی در مورد نقض شدید این ارزش‌ها در کره شمالی کمک کند».^۱

در حوزه ادعای نقض مقررات حقوق بشر، اصولاً در مورد اصل قواعد حقوق بشری، اختلاف نظری وجود ندارد بلکه میان حکومت و مخالفان، عموماً این اختلاف دیدگاه وجود دارد که دامنه، گستره و مصادیق اقداماتی همچون نقض حق حیات، آسیب به سلامت جسمانی و دیگر موارد نقض حقوق بشر، تا چه میزان روی داده‌است؟ همچنین این اختلاف نظر وجود دارد که آیا برخی از مصادیق نقض حق حیات از سوی ماموران حکومتی انجام شده و یا مخالفان دست به این اقدام زده‌اند و یا حتی این ادعا وجود دارد که برخی از افراد نه به دلیل اقدامات ماموران بلکه به دلیل حوادث طبیعی از دنیا رفته‌اند. طبیعتاً مخالفان هر حکومتی بر آن هستند تا با رد روایت حکومت از وقایع روی داده حتی در مواردی به بزرگنمایی موارد نقض حقوق بشر مبادرت نمایند تا هرچه بیشتر از حکومت مشروعیت زدایی نمایند. از سوی دیگر نیز ممکن است که حکومت با رد روایت مخالفان، بر کوچک‌نمایی موارد نقض حقوق بشر، اصرار نماید. بنابراین در اینگونه موارد، تأسیس هیأت‌ها و کمیسیون‌های حقیقت‌یاب به عنوان مرجعی ثالث و بی‌طرف می‌تواند به احراز واقعیت امر، کمک شایانی نماید و از اینرو در بسیاری از حوزه‌ها از جمله در حوزه حقوق بشر از تأسیس هیأت حقیقت-یاب استقبال می‌شود و شورای حقوق بشر نیز از این سازکار تاکنون در چندین مورد استفاده کرده-است. چه آنکه شورا مسئول «تقویت ترویج و حمایت از حقوق بشر در سراسر جهان و رسیدگی به وضعیت‌های نقض حقوق بشر و ارائه توصیه درباره آنهاست» (Kittrie, 2016: 36).

در سند تأسیس شورای حقوق بشر نیز بر این امر تأکید شده‌است. بند ۳ قطعنامه ۶۰/۲۵۱ بر لزوم همکاری شورا با دیگر نهادهای متحد ملل در حوزه حقوق بشر تأکید نموده‌است. این بدان معناست که شورای حقوق بشر رأساً می‌تواند اقدام به تأسیس هیأت یا کمیسیون تحقیق و یا درخواست از دیگر نهادهای حقوق بشری سازمان ملل جهت بررسی موارد نقض حقوق بشر نماید. علاوه بر این، کسب اطلاعات موثق از منابع قابل اطمینان، لزوم همکاری شورا با نهادهای ملی حقوق بشر، سازمان‌های غیردولتی و دارای مقام مشورتی در نزد شورای اقتصادی اجتماعی و نیز دیگر نهادهای متخصص در زمینه حقوق بشر را ایجاب می‌نماید (قلندری، ۱۳۹۵: ۲۴۳-؛ Ghalandari, 2016: 242-243). بنابراین این نهادها وظیفه تحقیق نسبت به نقض‌های صورت گرفته و همچنین ارائه توصیه براساس آن یافته‌ها را دارند، فعالیت این نهادها منجر به ثبت تاریخی نقض‌های حقوق بشر و حقوق بشردوستانه در کنار تسهیل پاسخگو کردن ناقضان این حق‌ها و پیشگیری از نقض‌های حقوق بشر و ترویج حاکمیت قانون و عدالت است.

^۱ Secretary General of the United Nations. (2014). Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General on the commission of inquiry on human rights in the Democratic People's Republic of Korea. 18 February. at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-02-18/statement-attributable-spokesperson-secretary-general-commission>

از زمان تاسیس شورای حقوق بشر در سال ۲۰۰۶ تاکنون ۳۶ هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب در مورد ۱۸ کشور، تعیین شده است. در قاره آفریقا (دولت‌های سودان، لیبی، اریتره، سودان جنوبی، برونودی، کنگو و اتیوپی)، در قاره آسیا (لبنان، سوریه، کره شمالی، سریلانکا، میانمار، یمن، فلسطین اشغالی و اخیراً جمهوری اسلامی ایران) و در قاره آمریکا نیز برای دو دولت ونزوئلا و نیکاراگوئه، هیأت‌های حقیقت‌یاب بین‌المللی تاسیس شده است. همچنین درخصوص جنایات ارتكابی از سوی داعش در قلمرو سرزمینی عراق نیز هیأت حقیقت‌یاب از سوی شورای حقوق بشر تشکیل شده است.^۱ بررسی موجبات تاسیس این هیأت‌ها نشان می‌دهد که در مورد بیش از دو سوم این هیأت‌ها، وضعیت در کشورهای هدف ماموریت به سطح جنگ داخلی رسیده و مقررات حقوق بین‌الملل بشردوستانه که ناظر به زمان جنگ است در کنار مقررات حقوق بشر، نیز قابلیت اعمال پیدا کرده بود. در برخی دیگر از کشورها همچون ونزوئلا و نیکاراگوئه، بحران به مرحله وقوع جنگ داخلی نرسیده بود، بلکه اختلاف میان طرفداران و مخالفان حکومت، عامل کشته شدن شماری از مردم شده بود. به نظر می‌رسد که شورای حقوق بشر، آستانه مشخص و از پیش تعیین شده‌ای مشخص نکرده است که در صورت حصول آن آستانه، لازم باشد تا هیأت یا کمیسیون حقیقت‌یاب برای آن کشور تاسیس گردد و تاسیس این هیأت‌ها با صلاحدید اکثریت دولت‌های عضو شورا صورت می‌پذیرد. رویه نشان می‌دهد که در هر حال، لازم است بخش قابل توجهی از مردم در نتیجه بحران روی داده، کشته شده، آسیب دیده و یا آزادی آن‌ها سلب شده باشد، اما آستانه عددی خاصی در این ارتباط مشخص نشده است.

فعالیت شورا در این حوزه، در مسیر مقابله با بی‌کیفرمانی و استقرار عدالت و صلح است؛ چراکه بی‌کیفرمانی هم ثبات جوامع را به خطر می‌اندازد و هم مقابله با بی‌کیفرمانی به ترویج و تقویت صلح خواهد انجامید (Drumbl, 2011: 250). البته باید پذیرفت که شورای حقوق بشر مانند هر نهاد میان‌دولتی دیگری، برآیند دو مؤلفه «قدرت» و «هنجارها» در صحنه بین‌المللی است، بنابراین نمی‌توان در مورد چنین شورایی فارغ از واقعیت قدرت و به صورتی صرفاً آرمانگرایانه داوری کرد (قراچورلو، ۱۳۹۵: ۴۶)؛ (Gharachorlo et al., 2017: 46). بدیهی است که تصمیم‌گیری درخصوص تصویب قطعنامه، بر عهده دولت‌های عضو شورای حقوق بشر است و طبیعتاً، ملاحظات سیاسی و روابط خصمانه یا دوستانه دولت‌های عضو شورای حقوق بشر با دولت موضوع تصمیم‌گیری، نقش بسزایی در صدور آرای موافق؛ مخالف و یا ممتنع خواهد داشت. بنابراین تصمیم‌گیری شورای حقوق بشر در این ارتباط را باید همچون شورای امنیت، تصمیمی سیاسی محسوب کرد که طبیعتاً دارای آثار حقوقی است. اما صرف نظر از آنکه تاسیس این هیأت‌های حقیقت‌یاب را تماماً ناشی از انگیزه‌های سیاسی بدانیم و یا نقش ملاحظات حقوق بشری و فشار افکار عمومی در تاسیس این هیأت‌ها را نیز نادیده نگیریم، در هر حال باید به این واقعیت توجه داشت که پس از تاسیس هیأت، اعضای آن از میان حقوقدانان و متخصصان حقوق بشر انتخاب

^۱. Human Rights Council. (2022). Human Rights Council-mandated Investigative Bodies. December 10. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/list-hrc-mandat>

خواهند شد و آن‌ها موظفند با رعایت اصول حرفه‌ای و علمی، مأموریت خود را انجام دهند. بنابراین هر چند منشاء تاسیس این هیأت‌ها بنابر ملاحظات و انگیزهای عمدتاً سیاسی می‌باشد اما برونداد فعالیت‌های هیأت، عمدتاً حقوقی است و از اعتبار و جایگاه خاص خود در نظام حقوق بین‌الملل برخوردار است.

۳- قطعنامه صادره شده در خصوص ایران

پیش‌نویس این قطعنامه را نمایندگان دائم دو کشور آلمان و ایسلند در تاریخ ۱۱ نوامبر ۲۰۲۲ تهیه کرده و خواستار برگزاری یک نشست ویژه در مورد وضعیت حقوق بشری در ایران در جریان اعتراضات شده بودند.^۱ در نهایت با تشکیل نشست فوری در روز ۲۴ نوامبر (برابر با ۳ آذر ۱۴۰۱) موافقت شد. در ابتدا نماینده چین اصلاحیه‌ای را پیشنهاد کرد تا پاراگراف هفتم قطعنامه که برای تشکیل هیأت حقیقت‌یاب است، حذف شود اما نمایندگان آلمان، ایالات متحده آمریکا و بریتانیا با پیشنهاد چین مخالفت کردند و تنها شش کشور به پیشنهاد چین رأی مثبت دادند. نهایتاً پیش‌نویس قطعنامه (A/HRC/S-35/L.1) با ۲۵ رأی موافق، ۶ رأی مخالف و ۱۶ رأی ممتنع تصویب شد. چین، ونزوئلا، اریتره، ارمنستان، کوبا و پاکستان از جمله کشورهایی بودند که به طرح تشکیل هیأت حقیقت‌یاب در مورد نقض حقوق بشر در ایران رأی منفی دادند. این قطعنامه دارای هشت بند مقدماتی و ۱۰ بند اجرایی است.

در بندهای مقدماتی این قطعنامه علاوه بر اشاره به لزوم پایبندی به قوانین کلی حقوق بشری از جمله منشور سازمان ملل متحد، مفاد اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر و سایر اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق بشر و مشخصاً قطعنامه‌های مصوب مجمع عمومی و شورای حقوق بشر درباره وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران از جمله قطعنامه ۷۶/۱۷۸ مجمع عمومی مورخ ۱۶ دسامبر ۲۰۲۱ نسبت به بازداشت‌های خودسرانه، ضرب و شتم و تعرض جنسی؛ بازداشت افراد زیر سن قانونی، حبس در مراکز روانی و بازداشت پیشگیرانه فعالان مدنی؛ محدودیت اینترنت و رسانه‌های اجتماعی؛ ابراز نگرانی نمود و ضمن تاکید بر رعایت حقوق بشری زنان و دختران و ضرورت پاسخگویی در موارد نقض حقوق بشر که برای جلوگیری از وقوع نقض‌های بیشتر ضروری است؛ خواستار تضمین انجام تحقیقات سریع، موثر، مستقل، شفاف و بی‌طرفانه در مورد کلیه موارد نقض شده حقوق بشر در حوادث اخیر از سوی ایران شد.

۴- پیامدهای کیفری گزارش صادره از هیأت حقیقت‌یاب بین‌المللی

بررسی گزارش‌های هیأت‌های تحقیق در موارد پیشین، نشان می‌دهد که مراجع سیاسی و قضایی

^۱ Human Rights Council. (2022). Letter dated 11 November 2022 from the Permanent Representatives of Germany and Iceland to the United Nations Office at Geneva addressed to the President of the Human Rights Council. 11 November, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/589/41/PDF/G2258941.pdf?OpenElement>

بین‌المللی، به گزارش این هیأت‌ها توجه خاصی دارند. برای مثال دیوان بین‌المللی دادگستری در تقاضای صدور قرار موقت در قضیه اعمال کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌کشی «دعوی گامبیا علیه میانمار»^۱ در ۲۳ ژانویه ۲۰۲۰ به یافته مندرج در گزارش هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب میانمار استناد کرد. (بند ۲۷ رای) هیأت حقیقت‌یاب میانمار، در گزارش ۸ اوت ۲۰۱۹ به این نتیجه رسیده بود که میانمار به دلیل نقض تعهدات مندرج در کنوانسیون منع و مجازات جنایت نسل‌کشی، مسئولیت بین‌المللی دارد.^۲

در مجموع می‌توان گفت، با توجه به اینکه هیأت می‌بایست پس از دریافت گزارش‌ها، به تجزیه و تحلیل آن‌ها نیز اقدام نماید، لذا هیأت می‌تواند موارد نقض حقوق بشر را توصیف کرده و آن‌ها را در یکی از دسته‌های جنایات بین‌المللی قرار دهد. به طور مثال هیأت حقیقت‌یاب اریتره در ۸ ژوئن ۲۰۱۸ با احراز وقوع جنایت علیه بشریت بیان کرد: «هیچ چشم انداز واقعی برای اینکه سیستم قضایی اریتره عاملان را به شیوه‌ای منصفانه و شفاف محاکمه کند وجود ندارد. عاملان این جنایات باید با عدالت روبرو شوند و صدای قربانیان شنیده شود. جامعه بین‌المللی اکنون باید اقداماتی را انجام دهد، از جمله استفاده از دیوان بین‌المللی کیفری، دادگاه‌های ملی و سایر مکانیسم‌های موجود برای اطمینان از پاسخگویی در قبال جنایاتی که در اریتره انجام می‌شود.»^۳ نظر به این واقعیت که در خصوص مهم‌ترین جنایات بین‌المللی از جمله جنایات علیه بشریت، عذر مرور زمان پذیرفته نمی‌شود لذا گزارش‌های مستند این نوع هیأت‌ها می‌تواند به عنوان منبعی معتبر و دائمی برای رسیدگی به مسئولیت مرتکبان نقض جدی حقوق بشر مورد استفاده قرار گیرد و ابزاری کارآمد در مبارزه با بی‌کیفرمانی باشد.

هرچند وزارت امور خارجه اعلام نموده است که: «تشکیل هرگونه سازکار جدید برای بررسی موضوعات دو ماه گذشته در ایران را غیرضروری و نقض حاکمیت ملی کشور دانسته و تأموریت محوله در این خصوص را به رسمیت نمی‌شناسیم و ایران هیچ‌گونه همکاری با این کمیته حقیقت‌یاب نخواهد داشت»،^۴ اما عدم همکاری ایران، مانع اقدام شورا نخواهد بود و در صورت اتفاق اخیر،

^۱. International Court of Justice. (2020). Request for the indication of provisional measures, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Gambia v. Myanmar). 23 January. at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>

^۲. Human Rights Council. (2022). Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. 20 December. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>

^۳. Human Rights Council. (2019). Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. 8 August. at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/236/74/PDF/G1923674.pdf?OpenElement>

^۴ Human Rights Council. (2016). UN Inquiry finds crimes against humanity in Eritrea. 8 June. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/06/un-inquiry-finds-crimes-against-humanity-eritrea?LangID=E&NewsID=20067>

^۵. جام جم. (۱۴۰۱). ایران قطعنامه شورای حقوق بشر را مردود خواند، ۴ آذر، در: <https://jamejamonline.ir/fa/news/1388081>

^۶. تسنیم. (۱۴۰۱). ایران هیچ‌گونه همکاری با «کمیته حقیقت‌یاب» نخواهد داشت / رویکرد دولت آلمان نفاق آشکار است، ۷ آذر، در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/09/07/2813195>

هیأت اعضای خود را از میان اپوزیسیون ایرانی و کارشناسان خارجی انتخاب و گزارش خود را با استناد به منابع خارجی به طور مثال گزارش اخیر CNN در مورد استفاده ادعایی از تجاوز جنسی برای ارباب و سرکوب معترضین تنظیم و منتشر خواهد کرد. در اینصورت اگر در گزارش یک ارگان بین‌المللی حکومت ایران به ارتکاب جنایت علیه بشریت متهم شود، پرونده سنگینی علیه حاکمیت ایران گشوده خواهد شد و این امر می‌تواند زمینه رسیدگی به نقض‌های مربوطه را در محاکم ملی و یا بین‌المللی را فراهم گرداند.

۴-۱- رسیدگی‌های قضایی

تعقیب کیفری مرتکبان جرایم بین‌المللی در سطح جهانی مبتنی بر یک باور و ایده اساسی است و آن لزوم پایان بخشیدن به «بی‌کیفرمانی» مرتکبان این جرایم است. عدالت کیفری بین‌المللی مروج این آموزه است که افرادی که در ارتکاب جرایم بین‌المللی مسئول هستند باید پاسخگوی رفتار خود باشند (ذاکر حسین، ۱۴۰۱: ۹۲)؛ (Zakerhossein, 2022: 92). چنانکه هیأت حقیقت‌یاب اتیوپی در ۱۹ سپتامبر ۲۰۲۲ بیان می‌دارد که عاملان باید به دست عدالت سپرده شوند. بنابراین در باب رسیدگی‌های قضایی می‌توان آن‌ها را از دو جنبه داخلی و بین‌المللی مورد بررسی قرار داد. جنبه داخلی که با استناد به صلاحیت جهانی امکان آن محتمل خواهد بود و جنبه بین‌المللی آن، امکان مطرح شدن پرونده در دیوان بین‌المللی کیفری، دادگاه‌های کیفری اختصاصی و یا دادگاه‌های بین‌المللی کیفری مختلط می‌باشد که در ادامه به توضیح آن‌ها می‌پردازیم.

۴-۱-۱- رسیدگی در محاکم ملی

درخصوص محاکم ملی باید گفت، محاکم ملی دولت محل ارتکاب تخلفات و همچنین محاکم داخلی دیگر دولت‌ها براساس اصل صلاحیت جهانی با استناد به تحقیقات هیأت مربوطه می‌توانند در صورت دسترسی به متهمان، نسبت به تعقیب و محاکمه آن‌ها اقدام نمایند.

۴-۱-۱-۱- محاکم ملی دولت محل ارتکاب تخلفات

نظر به این واقعیت که موضوع رسیدگی به جنایات بین‌المللی، مشمول مرور زمان نخواهد بود لذا محاکم ملی دولت محل ارتکاب تخلفات، در هر زمانی از جمله پس از وقوع تغییرات بنیادین سیاسی در کشور محل وقوع تخلفات، می‌توانند با استفاده از یافته‌های هیأت تحقیق، به بررسی موارد نقض حقوق بشر پردازند و گذشت زمان موجب رفع مسئولیت کیفری نخواهد شد.

۴-۱-۱-۲- محاکم دول ثالث

صلاحیت جهانی بدان معناست که یک جرم فارغ از محل ارتکاب آن و صرف نظر از تابعیت مرتکب یا قربانی آن جرم قابل رسیدگی باشد. به این معنا که محاکم داخلی دیگر دولت‌ها یعنی

¹. CNN. (2022). How Iran's security forces use rape to quell protest. 21 November, at: <https://edition.cnn.com/interactive/2022/11/middleeast/iran-protests-sexual-assault/index.html>

². Human Rights Council. (2022). UN experts warn of potential for further atrocities amid resumption of conflict in Ethiopia. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/un-experts-warn-potential-further-atrocities-amid-resumption-conflict>

³. Europran Center for Constitutional and Human Rights. (2023). Universal jurisdiction, 3 February, at: <https://www.ecchr.eu/en/glossary/universal-jurisdiction/>

دولت‌هایی غیر از محل وقوع نقض حقوق بشر (براساس اصل صلاحیت جهانی) و با استناد به تحقیقات هیأت مربوطه می‌توانند در صورت دسترسی به متهمان، نسبت به تعقیب و محاکمه آن‌ها اقدام نمایند. امروزه عرف و معاهدات بین‌المللی صلاحیت جهانی را برای برخی جرایم مهم مانند جرایم جنگی، تجاوز، جرایم علیه بشریت، نسل‌کشی، شکنجه، برده‌گیری، تبعیض نژادی، دزدی دریایی، اقدامات ضدامنیتی در هواپیما، گروگانگیری و قاچاق مواد مخدر قابل اعمال می‌داند (Bassiouni, 1987: 25). هیأت‌های حقیقت‌یاب نیز می‌توانند استفاده از این سازکار را به دول عضو ملل متحد پیشنهاد دهند. به طور نمونه، هیأت حقیقت‌یاب جنگ غزه در راستای دادخواهی نسبت به جنایات واقع شده، اعمال صلاحیت جهانی و مداخله دیوان بین‌المللی کیفری را پیشنهاد داد. در نظر اعضای هیأت، صلاحیت جهانی مکانیسم مناسبی برای تحقیق نسبت به نقض‌های فاحش حقوق بشردوستانه و پیشگیری از بی‌کیفرمانی و توسعه پاسخ‌دهی است.^۱ تمسک به صلاحیت جهانی برای ورود به ماجرای غزه راهی بود که توسط تعدادی از کشورهای اروپایی پیموده شد؛ هر چند که هیچکدام به نتایج مطلوب نرسید. برای مثال می‌توان به پرونده «شحاده» در اسپانیا اشاره کرد که در نهایت با مداخله دادگاه تجدیدنظر فرآیند رسیدگی متوقف شد (ذاکر حسین، ۱۴۰۱: ۲۰۴)؛ (Zakerhossein, 2022: 204). همچنین می‌توان به نظر اعضای هیأت سودان جنوبی در ۱۲ مارس ۲۰۱۹ مبنی بر امکان محاکمه عاملان در محاکم کشورهای دیگر نیز اشاره نمود.^۲

درخصوص امکان استناد به صلاحیت جهانی نظرات متفاوتی وجود دارد. یکی از موانع اصلی اعمال صلاحیت جهانی در محاکم ملی مصونیت سران کشورها، سران دولت‌ها، وزاری خارجه، دیپلمات‌ها و نظامیان است که در این مورد حتما باید پرونده کنگو علیه بلژیک مطروح در دیوان بین‌المللی دادگستری^۳ را مورد توجه قرار داد. دیوان در این قضیه بیان داشت: «برخلاف نمایندگان دیپلماتیک و کنسولی، برخی مقامات بلند پایه دولتی مانند رئیس کشور، رئیس دولت و وزیر خارجه در طول دوران خدمت خود در قبال اعمال صلاحیت دولت‌های خارجی مصونیت دارند حتی اگر متهم به جرایم جنگی یا جرایم علیه بشریت باشند».^۴ دیوان همچنین به این نتیجه رسید که مصونیت این افراد در تمام مدت تصدی مطلق است و اگر این افراد مظنون به ارتکاب جرایم بین‌المللی باشند، از حقوق عرفی و رویه دولت‌ها نمی‌توان حکم به وجود استثناء و عدول از مطلق بودن مصونیت داد

^۱. Human Rights Council. (2023). UN Fact Finding Mission on the Gaza conflict, 28 March at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session9/fact-finding-mission>

^۲. Human Rights Council. (2019). South Sudanese individuals can be prosecuted for war crimes and crimes against humanity even in other countries, say UN human rights experts, 12 March at: <https://www.ohchr.org/en/news/2019/03/south-sudanese-individuals-can-be-prosecuted-war-crimes-and-crimes-against-humanity?LangID=E&NewsID=24312>

^۳. International Court of Justice. (2023). Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), 14 January, at: <https://www.icj-cij.org/en/case/121>

^۴. International Court of Justice. (2002). The Judgment of Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), para. 58. at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf>

(رنجبران، ۱۳۸۱: ۱۴۵)؛ (Ranjbarian, 2002: 145). دیوان عالی بلژیک در سال ۲۰۰۳ با وجود اینکه قانون بلژیک تا مدت‌ها مصونیت سران را به رسمیت نمی‌شناخت، در قضیه‌ای بیان کرد که طبق حقوق بین‌الملل عرفی نمی‌توان اعضای دولت‌های خارجی را تا زمانی که در تصدی هستند مورد محاکمه قرار داد (Baker, 2009: 154). افزون بر این، خود دادگاه‌های داخلی برخی از کشورها نیز در پرونده‌هایی که نزد آنها مطرح شده، بر مصونیت کیفری سران تاکید کرده‌اند. برای مثال دیوان عالی کشور فرانسه در قضیه معمر قذافی در مارس ۲۰۰۱، ضمن نقض حکم دادگاه بدوی که از شناسایی مصونیت برای رئیس دولت لیبی خودداری کرده بود، تاکید می‌کند که در غیاب مقررات الزام‌آور بین‌المللی بر دول مربوطه، عرف بین‌المللی مانع از تعقیب سران در حال خدمت نزد دادگاه‌های داخلی دولت‌های خارجی (ثالث) است (Zappalà, 2001: 595). با وجود این، امکان محاکمه این افراد پس از پایان دوره خدمتشان وجود دارد که از جمله مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به صدور رای مبنی بر محکومیت ژنرال پینوشه رئیس سابق دولت شیلی توسط مجلس اعیان انگلیس در ۱۹۹۹ و خالد نظر وزیر سابق دفاع الجزایر توسط دیوان کیفری فدرال سوئیس اشاره کرد. در خصوص تعقیب و محاکمه ماموران دولتی دیگر غیر از مقامات تروئیکا، چنین محدودیتی وجود ندارد کما آنکه در یکی از محاکم داخلی آلمان به استناد یافته‌های مندرج در سه گزارش هیأت بین‌المللی تحقیق سوریه، اقدام به محاکمه یکی از افسران اطلاعاتی سوریه (به نام انور رسلان) نمود که پس از وقایع خونبار سوریه به آلمان گریخته بود. انور، متهم به ارتکاب جنایت علیه بشریت از طریق مبادرت به قتل عمد، شکنجه و تجاوز جنسی به مخالفان حکومت در سوریه شده بود. نامبرده به مجازات حبس ابد محکوم شد.^۲

رویه قضایی دولت‌های مختلف نشان می‌دهد که در حال حاضر، محاکم ملی در اعمال صلاحیت جهانی جایگاه ممتازی دارند و به همین دلیل اعمال صلاحیت جهانی مورد تشویق اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری نیز قرار گرفته است (ضیایی و حکیم‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۱۵)؛ (Ziaee and Hakimiha, 2017: 115). در جمع‌بندی می‌توان گفت در صورتی که یافته‌های هیأت، اعمال ارتكابی در ایران را در یکی از دسته‌های جنایات بین‌المللی قرار دهد، امکان محاکمه عاملان آن‌ها از طریق این سازکار، بسیار محتمل است.

۴-۱-۲- رسیدگی در محاکم بین‌المللی

هدف اصلی نظام عدالت کیفری بین‌المللی چنانکه در دیباچه اساسنامه رم نیز تصریح شده است

¹. Reliefweb. (2022). UN panel welcomes landmark guilty verdict in Germany's prosecution of former Syrian intelligence officer for crimes against humanity. 13 January. at: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/un-panel-welcomes-landmark-guilty-verdict-germany-s-prosecution-former>

². Atlantic Council. (2022). Germany has sentenced a Syrian colonel to life for crimes against humanity. Will others face the same fate?, 14 January, at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/germany-has-sentenced-a-syrian-colonel-to-life-for-crimes-against-humanity-will-others-face-the-same-fate/#:~:text=A%20onetime%20colonel%20in%20Syrian,for%20atrocities%20during%20that%20war>

مقابله با بی‌کیفرمانی است. بی‌کیفرمانی به معنای رهایی از عواقب کار و جبران خسارت و رنج و شرمساری است (Drumbl, 2011: 260). به تعبیر رئیس وقت دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، پاتریک رابینسون، بازداشت و محاکمه و مجازات هر مرتکب جنایت‌های بین‌المللی به معنای برداشتن یک خشونت از «دیوار بی‌کیفرمانی» است. بنابراین در خصوص محاکم بین‌المللی موجود باید امکان طرح در دیوان بین‌المللی کیفری را مورد بررسی قرار داد و همچنین به بررسی امکان ایجاد دادگاه‌های بین‌المللی کیفری اختصاصی و یا دادگاه‌های بین‌المللی کیفری مختلط در این قضیه پرداخت که در ادامه به بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

۴-۱-۲-۱- دیوان بین‌المللی کیفری

دیوان بین‌المللی کیفری (ICC) به عنوان مهم‌ترین نهاد بین‌المللی برای رسیدگی به جنایات مهم بین‌المللی یعنی ژنوسید، جنایت علیه بشریت، جرایم جنگی و تجاوز تشکیل شده و مصونیت مقامات دولتی کشورهای عضو در این محکمه مانعی برای رسیدگی، صدور حکم و مجازات نیست. براساس مواد ۱۲ و ۱۳ اساسنامه ICC، صلاحیت دیوان نسبت به جنایات فوق‌الذکر در صورتی اعمال خواهد شد که حداقل یکی از شرایط زیر وجود داشته باشد:

الف: جرم در قلمرو یکی از دول عضو اساسنامه دیوان، ارتکاب یافته باشد.

ب: مرتکب جرم، تبعه یکی از دول عضو اساسنامه باشد.

ج: شورای امنیت وضعیتی را که در مظان یک یا چند جنایت به به نظر می‌رسد ارتکاب یافته است، به موجب فصل هفت منشور ملل متحد به دادستان ارجاع دهد.

بسته به وجود یکی از پیش شرط‌های اعمال صلاحیت فوق‌الذکر، هیأت‌های حقیقت‌یاب تاکنون به اشکال مختلف، استفاده از این سازگار را پیشنهاد داده‌اند مثلاً نظر به عضویت دولت‌های برون‌دی و ونزوئلا در ICC، هیأت حقیقت‌یاب برون‌دی در ۴ سپتامبر ۲۰۱۷ از دیوان بین‌المللی کیفری خواستار آغاز تحقیقات و هیأت حقیقت‌یاب ونزوئلا در ۱۶ سپتامبر ۲۰۲۰ خواستار اقدامات قانونی از سوی دیوان بین‌المللی کیفری علیه افرادی شد که مسئول ارتکاب جنایاتی هستند که هیأت حقیقت‌یاب، وقوع آن‌ها را اعلام کرده است، از سوی دیگر، نظر به عدم عضویت یمن در اساسنامه دیوان، هیأت حقیقت‌یاب یمن در ۳ دسامبر ۲۰۲۰ از شورای امنیت تقاضا کرد تا وضعیت نقض

¹. Robinson, Patrick, (2011). Staffing crisis hindering efforts to complete work of UN criminal tribunals, Delivering the Hague-based court's annual report, 11 november. at: <https://news.un.org/en/story/2011/11/394742>

². Human Rights Council. (2017). Burundi: Commission of inquiry calls on the International Criminal Court to investigate possible crimes against humanity, 4 September at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/08/burundi-commission-inquiry-calls-international-criminal-court-investigate?LangID=E&NewsID=22016>

³. Human Rights Council. (2020). Venezuela: UN report urges accountability for crimes against humanity , 16 September at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/venezuela-un-report-urges-accountability-crimes-against-humanity?LangID=E&NewsID=26247>

حقوق بشر در آن کشور را به دیوان بین‌المللی کیفری ارجاع دهد.^۱ نظر به این واقعیت که جمهوری اسلامی ایران عضو اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری نیست، امکان ارجاع یافته‌های هیأت به این دادگاه از سوی دول عضو و یا دادستان دیوان وجود ندارد، مگر آنکه ایران به صورت خاص، صلاحیت دیوان را در این وضعیت براساس بند (ج) ماده ۱۲ بپذیرد و یا شورای امنیت براساس بند (ب) ماده ۱۳ اساسنامه دیوان، این وضعیت را به دیوان ارجاع دهد. نکته مهم در این باره این است که در این حالت، عضویت دولت محل وقوع جنایت یا دولت متبوع متهمین در اساسنامه دیوان، پیش شرط اعمال صلاحیت دیوان محسوب نمی‌شود؛ در نتیجه، دیوان جهت اعمال صلاحیت خود نیازمند اخذ رضایت هیج دولتی نیست (طهماسبی، ۱۳۹۵: ۱۳۱)؛ (Tahmasebi, 2016: 131).

شورای امنیت برای ارجاع یک وضعیت به دیوان بین‌المللی کیفری، باید آن تصمیم را در قالب قطعنامه‌ای اتخاذ نماید که در چارچوب فصل هفتم منشور وضع شده باشد. آستانه لازم برای وضع قطعنامه در چارچوب فصل هفتم آن است که وضعیت مزبور به عنوان تهدید علیه صلح، نقض صلح و یا تجاوز شناسایی شده باشد. در وضعیت دارفور، شورای امنیت براساس قطعنامه ۱۵۹۳ علیرغم عدم عضویت سودان در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، این پرونده را به آن مرجع ارجاع داد و منجر به صدور قرار بازداشت برای رئیس جمهور وقت آن کشور (عمرالبشیر) شد. نکته قابل ذکر این است که برای ارجاع پرونده‌ای به دیوان بین‌المللی کیفری، اعضای دائم شورای امنیت دارای حق وتو هستند. مع الوصف شورای امنیت به دلیل ملاحظات ژئوپلیتیکی یکی از پنج عضو دائمی خود (به ویژه آمریکا، روسیه و چین) در غالب موارد، از استفاده از قدرت ارجاعی اش صرف نظر کرده است (Dicker, 2012: 57-59). مصداق مهم آن، مخالفت روسیه با حمایت از هر قطعنامه‌ای است که وضعیت سوریه را به دیوان کیفری ارجاع کند، هرچند کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد در این رابطه فراخوان‌های متعددی داده است. هیأت حقیقت‌یاب جنگ غزه نیز از شورای امنیت درخواست نمود وضعیت فلسطین را به دیوان بین‌المللی کیفری ارجاع دهد، اما شورای امنیت این درخواست را رد کرد. هیأت حقیقت‌یاب کره شمالی در ۱۷ فوریه ۲۰۱۴^۲

^۱ Human Rights Council. (2020). UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen Briefs the UN Security Council Urging an end to impunity, an expansion of sanctions, and the referral by the UN Security Council of the situation in Yemen to the International Criminal Court, 3 December at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/12/un-group-eminent-international-and-regional-experts-yemen-briefs-un-security?LangID=E&NewsID=26563>

^۲ United Nations Security Council. (2005). Resolution 1593, 31 March, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>

^۳ Human Rights Council. (2023). Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab. 4 March. at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/biographies>

^۴ Human Rights Council. (2014). North Korea: UN Commission documents wide-ranging and ongoing crimes against humanity, urges referral to ICC, 17 February. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/02/north-korea-un-commission-documents-wide-ranging-and-ongoing-crimes-against?LangID=E&NewsID=14255>

همچنین هیأت میانمار در ۱۸ سپتامبر ۲۰۱۸^۱ خواستار ارجاع پرونده به دیوان بین‌المللی کیفری شدند. اما حاکمان میانمار و کره شمالی به جهت پیوند مستحکم با چین، از ارجاع پرونده به دیوان در امان بودند. این در حالی بود که وخامت اوضاع در میانمار اگر بیشتر از دارفور نبود مطمئناً کمتر از آن نبود و در کره شمالی نیز با نقض سیستماتیک و گسترده حقوق بشر از جمله نگهداری زندانیان سیاسی در اوضاع و احوال بسیار بد و غیرانسانی مواجه هستیم.

بنابراین ارجاع پرونده ایران به دیوان بین‌المللی کیفری از سوی شورای امنیت امکان‌پذیر می‌باشد. اما با توجه به اینکه تصمیم‌گیری در شورای امنیت مشمول حق وتوست، ممکن است احتمال وقوع این گزینه با توجه به روابط نزدیک جمهوری اسلامی ایران با دولت‌های چین و روسیه، چندان محتمل نباشد، مگر آنکه تغییراتی در میدان روابط بین‌الملل در آینده روی دهد.

۴-۱-۲-۲- دادگاه‌های بین‌المللی کیفری اختصاصی

«دادگاه‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی»، نظیر دیوان‌های کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا،^۲ محاکمی هستند که متنی بر قطعنامه شورای امنیت و مطابق با فصل هفتم منشور ملل متحد (که تجویز به، بکارگیری نیروی مسلح را برای دفع عامل بر هم زننده یا تهدیدکننده امنیت بین‌المللی صادر می‌کند) تشکیل می‌شوند، این دادگاه‌ها صرفاً به صورت موردی از سوی شورای امنیت برای محاکمه عاملان جنایات بین‌المللی ایجاد می‌شوند. اگرچه تشکیل این دادگاه‌ها می‌تواند اقدامی مناسب برای جلوگیری از بی‌کیفری مرتکبان و پیشگیری از ارتکاب مجدد این جنایات محسوب شود، اما این امر نیز منوط به تحقق همان شرایط لازم از سوی شورای امنیت به منظور ارجاع یک وضعیت به دیوان بین‌المللی کیفری است (میرمحمدصادقی و رحمتی، ۱۳۹۷: ۳۰۱-۳۰۰)؛ (Mirmohamadsadeghi and Rahmati, 2018: 300-301). تاسیس این نوع محاکم که از آن‌ها با عنوان محاکم نسل دوم نام برده می‌شود، سازکار دیگری است که جامعه جهانی می‌تواند برای تعقیب و محاکمه مرتکبان جنایات بین‌المللی بکار گیرد. به طور نمونه، هیأت حقیقت‌یاب سریلانکا در ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۵^۳ و هیأت میانمار در ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۹^۴ خواستار تشکیل چنین دادگاهی شده‌بودند.

^۱ Human Rights Council. (2018). Myanmar: UN Fact-Finding Mission releases its full account of massive violations by military in Rakhine, Kachin and Shan States, 18 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/myanmar-un-fact-finding-mission-releases-its-full-account-massive-violations?LangID=E&NewsID=23575>

^۲ Ad hoc

^۳ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (1997) Appeals Chamber, The Prosecutor v. Druzen Erdemovic, Separate and Dissenting Opinion of Judge Cassese, I.A. 4.

^۴ Human Rights Council. (2015). Zeid urges creation of hybrid special court in Sri Lanka as UN report confirms patterns of grave violations, 16 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2015/09/zeid-urges-creation-hybrid-special-court-sri-lanka-un-report-confirms?LangID=E&NewsID=16432>

^۵ Human Rights Council. (2019). Myanmar's Rohingya Persecuted, living under Threat of Genocide, UN Experts Say, 16 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/09/myanmars-rohingya-persecuted-living-under-threat-genocide-un-experts-say?LangID=E&NewsID=24991>

در موضوع حوادث اخیر ایران لازم به ذکر است که امکان ایجاد دادگاه‌های بین‌المللی کیفری اختصاصی (موردی) نیز با توجه به گزارش‌های هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب وجود دارد. بدین معنا که شورای امنیت می‌تواند با صدور قطعنامه‌ای اقدام به تأسیس یک دادگاه بین‌المللی کیفری اختصاصی کند تا به محاکمه عاملان پردازد. اما در یک دید کلی نسبت به مبنای علل تأسیس و عملکرد دادگاه‌های نسل دوم، باید اذعان داشت که ناکارآمدی قدرت‌های بزرگ، ضعف سیاسی و نظامی سازمان ملل متحد، تحمیلی بودن ایجاد این محاکم و تداخل و تراحم ایجاد و فعالیت این محاکم با اصل حاکمیت ملی همراه با صرف زمان و هزینه‌های گزاف و غیرقابل پیش‌بینی و وجود حق و تو برای اعضا در تشکیل این محاکم، احتمال استفاده از این سازکار، چندان محتمل نیست.

۴-۱-۲-۳- دادگاه‌های بین‌المللی کیفری مختلط

دادگاه‌های مختلط، بین‌المللی شده و یا هائیرید دادگاه‌هایی هستند که ویژگی بارز آن‌ها ترکیب عناصر ملی و بین‌المللی است (Nouwen, 2006: 190). در این محاکم ترکیبی از حقوق کیفری بین‌المللی و حقوق داخلی اعمال می‌شود. اینگونه دادگاه‌ها زمانی ایجاد می‌شوند که به دلیل وجود برخی موانع و مشکلات، از جمله ناتوانی نظام حقوقی داخلی یا مصونیت سران کشورها، امکان تعقیب و محاکمه جنایتکاران بین‌المللی در محاکم قضایی داخلی دولت‌ها وجود ندارد و همچنین امکان قرار گرفتن جرم ارتکاب یافته یا تعقیب متهمان در دیوان بین‌المللی کیفری فراهم نبوده و اراده سیاسی لازم برای تشکیل یک دادگاه اختصاصی از سوی شورای امنیت نیز احراز نشده است. در چنین حالتی، دادگاه‌های مختلط یا بین‌المللی شده با مداخله نهادهای بین‌المللی و در رأس آن‌ها سازمان ملل متحد تشکیل می‌شود (Mirmohamadsadeghi, Rahmati, 2018: 302-318). شعب فوق‌العاده سنگال، دادگاه ویژه تیمور شرقی، دادگاه خمرهای سرخ (شعب ویژه دادگاه‌های کامبوج برای رسیدگی به جرایم خمرهای سرخ) دادگاه ویژه سیرالئون و لبنان نمونه این نسل از محاکم هستند (Raub, 2009: 217-219). هیأت حقیقت‌یاب سودان جنوبی در ۱۷ سپتامبر ۲۰۱۸ برای محاکمه مرتکبان نقض حقوق بشر در آن کشور، پیشنهاد تأسیس این نوع دادگاه را مطرح کرد. ممکن است هیأت حقیقت‌یاب ایران نیز در گزارش خود، خواهان تشکیل چنین دادگاهی شود هرچند که امکان موافقت جمهوری اسلامی ایران با تأسیس چنین دادگاهی تقریباً غیرممکن است.

نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه قطعنامه تشکیل هیأت حقیقت‌یاب تصویب شده است و اعضای این هیأت نیز از سوی رئیس شورای حقوق بشر انتخاب شده‌اند، حتی با فرض عدم همکاری ایران، این هیأت

¹ Human Rights Council. (2018). Commission on Human Rights Urges South Sudan to make peace and justice a reality. September 17, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/commission-human-rights-urges-south-sudan-make-peace-and-justice-reality?LangID=E&NewsID=23576>

گزارش خود را تدوین خواهد نمود و گزارش هیأت بدون شک فارغ از تبعات سیاسی که برای ایران خواهد داشت و باعث تخریب چهره‌ی بین‌المللی و انزوای بین‌المللی ایران خواهد شد، دارای تبعات کیفری نیز می‌باشد. هرچند درخصوص تبعات و پیامدهای گزارش‌ها و یافته‌های هیأت‌های حقیقت‌یاب نباید مبالغه کرد اما نمی‌توان آثار و پیامدهای آن‌ها را نیز ناچیز شمرد، به ویژه اگر نوعی توافق میان دول عضو دائم شورای امنیت برای برخورد با دولت مربوطه پدیدار شود. در صورت محرز شدن وقوع یکی از جنایات بین‌المللی از سوی حکومت و ارائه گزارش آن از سوی هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب، امکان رسیدگی به نقض‌های مربوطه در محاکم ملی و یا بین‌المللی دور از انتظار نمی‌باشد.

درخصوص محاکمه عاملان احتمالی این جنایات، امکان محاکمه آن‌ها در محاکم داخلی و یا بین‌المللی وجود خواهد داشت. درخصوص محاکم ملی همانطور که تشریح گردید، در صورتی که یافته‌های هیأت، اعمال ارتكابی در ایران را در یکی از دسته‌های جنایات بین‌المللی قرار دهد، امکان محاکمه عاملان آن‌ها از طریق صلاحیت جهانی امکان‌پذیر خواهد بود. درخصوص محاکم بین‌المللی باید سه رخداد احتمالی را مورد نظر قرار داد: امکان مطرح شدن پرونده ایران در دیوان بین‌المللی کیفری، دادگاه‌های کیفری اختصاصی و یا دادگاه‌های بین‌المللی کیفری مختلط.

درخصوص طرح در دیوان بین‌المللی کیفری با توجه به عدم عضویت ایران در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، تنها شیوه رسیدگی به پرونده در این دیوان، ارجاع شورای امنیت مطابق فصل هفتم می‌باشد که احتمال وتوی آن وجود دارد. همچنین ایجاد دادگاه‌های کیفری اختصاصی نیز ممکن است با توجه به عدم اراده احتمالی شورای امنیت با وتو مواجه شود. البته همانطور که پیش از این ذکر گردید، باید توجه داشت که اطمینانی به چین و روسیه برای استفاده از این حق نیست و احتمال اینکه پرونده را وتو نکنند وجود دارد.

بدیهی است که مفاد این گزارش‌ها، به خودی خود، لازم‌الاجرا نیستند و اجرای پیشنهادات هیأت به موافقت شورای امنیت وابسته است. در این ارتباط نیز نباید سیاست دوگانه و اقدامات گذشته اعضای شورای امنیت را از نظر دور داشت. به نظر می‌رسد که اگر در موضوع پرونده هسته‌ای، توافقی میان ایران و قدرت‌های بزرگ به دست نیاید، ممکن است که وخیم‌تر شدن وضعیت نقض حقوق بشر در ایران، بهانه و دستاویزی برای ایالات متحده و برخی دول بزرگ غربی ایجاد کند تا با محکومیت بین‌المللی کمتر و آسودگی از فشار افکار عمومی داخلی، اهداف خود در خلع سلاح برنامه هسته‌ای ایران را پیگیری نمایند.

درمجموع محتمل‌ترین اقدامی که می‌توان تحقق آن را در صورت عدم اجابت خواسته‌های سازمان ملل متحد توسط ایران، بی‌نتیجه ماندن مذاکرات و طرق دیپلماتیک صلح‌جویانه بین‌المللی و اثبات جنایات بین‌المللی از سوی هیأت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب؛ متصور بود، اجرای صلاحیت جهانی برخی محاکم عمدتاً اروپایی برای تعقیب ناقضان شدید حقوق بشر، به عنوان جدی‌ترین راه حل ممکن در رسیدگی به موارد نقض حقوق بشر از سوی ایران است.

منابع فارسی

۱. میرعباسی، سید باقر، و میرعباسی، رضی. (۱۳۹۶). نظام جهانی ارزیابی و حمایت از حقوق بشر، تهران: انتشارات جنگل.
۲. میرمحمدصادقی، حسین، و رحمتی، علی. (۱۳۹۷). دلایل و مبانی حقوقی تشکیل دادگاه‌های کیفری ترکیبی (بین‌المللی) از دیدگاه ملی و بین‌المللی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۷(۲۵)، ۲۹۹-۳۲۹.
۳. طهماسبی، جواد. (۱۳۹۵). صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی، تهران: انتشارات میزان.
۴. تسنیم (۱۴۰۱). ایران هیچ همکاری با «کمیته حقیقت یاب» نخواهد داشت / رویکرد دولت آلمان یک دورویی آشکار است، ۷ آذر، در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/09/07/2813195>
۵. ذاکر حسین، محمدهادی. (۱۴۰۱). جستاری در مقابله با بی‌کیفرمانی مرتکبان جرایم بین‌المللی، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
۶. ضیایی، سید یاسر، و حکیمی‌ها، سعید. (۱۳۹۵). شرایط حقوقی اعمال صلاحیت جهانی در حقوق بین‌الملل، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۸(۵۳)، ۹۷-۱۲۲.
۷. قلندری، مرضیه. (۱۳۹۵). بحران میانمار در آینه شورای حقوق بشر، پژوهش‌های حقوقی، ۱۵(۳۰)، ۲۱۷-۲۵۲.
۸. قراچوللو، محمدتقی، عبدالله‌زاده سنگرودی، حسن، و طلایی، هانی. (۱۳۹۶). جایگاه حقوق بشر از دیدگاه شورای حقوق بشر، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، ۲(۷)، ۵۷-۳۹.
۹. رنجبران، امیرحسین. (۱۳۸۱). قانون ۱۹۹۹-۱۹۹۳ بلژیک، رأی ۱۴ فوریه ۲۰۰۲ دیوان بین‌المللی دادگستری صلاحیت کیفری در بوته آزمون، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۱۵(۵۸)، ۱۶۶-۱۲۷.
۱۰. جام‌جم (۱۴۰۱). ایران قطعنامه شورای حقوق بشر را مردود خواند، ۴ آذر، در: <https://jamejamonline.ir/fa/news/1388081>

English References

1. Atlantic Council. (2022). Germany has sentenced a Syrian colonel to life for crimes against humanity. Will others face the same fate?, January 14, at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/germany-has-sentenced-a-syrian-colonel-to-life-for-crimes-against-humanity-will-others-face-the-same-fate/#:~:text=A%20onetime%20colone%20in%20Syrian,for%20atrocities%20during%20that%20war>
2. Baker, R.B. (2009). Universal Jurisdiction and the Case of Belgium: A Critical Assessment. *ILSA Journal of International and Comparative Law*, 16(1), 141-167, at: <https://ssrn.com/abstract=1424212>

3. Bassiouni, M. Cherif. (1987). *A Draft International Criminal Code and Draft Statute on International Criminal Tribunal*, Massachusetts: Martinus Nijhoff publishers.
4. CNN. (2022). How Iran's security forces use rape to quell protests. November 21, at: <https://edition.cnn.com/interactive/2022/11/middleeast/iran-protests-sexual-assault/index.html>
5. Dicker, R. (2012). A Flawed Court in Need of Credibility. May 1, *New York Times*, at: <https://www.nytimes.com/2012/05/22/opinion/a-flawed-court-in-need-of-credibility.html>
6. Drumble, M. (2011). The Crime of Genocide. *Research Handbook on International Criminal Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
7. *Europaran Center for Constitutional and Human Rights*. (2023). Universal Jurisdiction, February 3, at: <https://www.ecchr.eu/en/glossary/universal-jurisdiction/>
8. *Human Rights Council*. (2022 A). 35 th special session of the Human Rights Council on the deteriorating situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, especially with respect to women and children. November 24, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session35/35-special-session>
9. *Human Rights Council*. (2017). Burundi: Commission of inquiry calls on the International Criminal Court to investigate possible crimes against humanity, September 4, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/08/burundi-commission-inquiry-calls-international-criminal-court-investigate?LangID=E&NewsID=22016>
10. *Human Rights Council*. (2018 A). Commission on Human Rights Urges South Sudan to make peace and justice a reality, September 17, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/commission-human-rights-urges-south-sudan-make-peace-and-justice-reality?LangID=E&NewsID=23576>
11. *Human Rights Council*. (2022 B). Human Rights Council-mandated Investigative Bodies. December 10, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/list-hrc-mandat>
12. *Human Rights Council*. (2023 A). Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab. March 4, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/biographies>
13. *Human Rights Council*. (2022 A). Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. December 20, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>
14. *Human Rights Council*. (2023 B). International Commissions of Inquiry, Commissions on Human Rights, Fact-Finding missions and other Investigations, January 15, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-is>

15. *Human Rights Council*. (2022 C). Letter dated 11 November 2022 from the Permanent Representatives of Germany and Iceland to the United Nations Office at Geneva addressed to the President of the Human Rights Council. November 11, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/589/41/PDF/G2258941.pdf?OpenElement>
16. *Human Rights Council*. (2019 A). Myanmar's Rohingya Persecuted, Living under Threat of Genocide, UN Experts Say. September 16, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/09/myanmars-rohingya-persecuted-living-under-threat-genocide-un-experts-say?LangID=E&NewsID=24991>
17. *Human Rights Council*. (2018 B). Myanmar: UN Fact-Finding Mission releases its full account of massive violations by military in Rakhine, Kachin and Shan States, September 18, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/myanmar-un-fact-finding-mission-releases-its-full-account-massive-violations?LangID=E&NewsID=23575>
18. *Human Rights Council*. (2023 C). Nicaragua: Crimes against humanity being committed against civilians for political reasons, investigation says. March 2, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/03/nicaragua-crimes-against-humanity-being-committed-against-civilians>
19. *Human Rights Council*. (2014). North Korea: UN Commission documents wide-ranging and ongoing crimes against humanity, urges referral to ICC, 17 February. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/02/north-korea-un-commission-documents-wide-ranging-and-ongoing-crimes-against?LangID=E&NewsID=14255>
20. *Human Rights Council*. (2019 B). Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. August 8, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/236/74/PDF/G1923674.pdf?OpenElement>
21. *Human Rights Council*. (2019 C). South Sudanese individuals can be prosecuted for war crimes and crimes against humanity even in other countries, say UN human rights experts. March 12, at: <https://www.ohchr.org/en/news/2019/03/south-sudanese-individuals-can-be-prosecuted-war-crimes-and-crimes-against-humanity?LangID=E&NewsID=24312>
22. *Human Rights Council*. (2022 D). UN experts warn of potential for further atrocities amid resumption of conflict in Ethiopia. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/un-experts-warn-potential-further-atrocities-amid-resumption-conflict>
23. *Human Rights Council*. (2023 D). UN Fact Finding Mission on the Gaza conflict. March 28, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session9/fact-finding->

mission

24. *Human Rights Council*. (2020 A). UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen Briefs the UN Security Council Urging an end to impunity, an expansion of sanctions, and the referral by the UN Security Council of the situation in Yemen to the International Criminal Court, December 3, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/12/un-group-eminent-international-and-regional-experts-yemen-briefs-un-security?LangID=E&NewsID=26563>
25. *Human Rights Council*. (2016). UN Inquiry finds crimes against humanity in Eritrea. 8 June. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/06/un-inquiry-finds-crimes-against-humanity-eritrea?LangID=E&NewsID=20067>
26. *Human Rights Council*. (2020 B). Venezuela: UN report urges accountability for crimes against humanity, 16 September at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/venezuela-un-report-urges-accountability-crimes-against-humanity?LangID=E&NewsID=26247>
27. *Human Rights Council*. (2015). Zeid urges creation of hybrid special court in Sri Lanka as UN report confirms patterns of grave violations, 16 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2015/09/zeid-urges-creation-hybrid-special-court-sri-lanka-un-report-confirms?LangID=E&NewsID=16432>
28. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. (1997) Appeals Chamber, The Prosecutor v. Druzen Erdemovic, Separate and Dissenting Opinion of Judge Cassese, I.A. 4, at: <https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erdaojc971007e.pdf>
29. *International Court of Justice*. (2023). Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), 14 January, at: <https://www.icj-cij.org/en/case/121>
30. International Court of Justice. (2020). Request for the indivation of provisional measures, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Gambia v. Myanmar). January 23, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>
31. *International Court of Justice*. (2002). The Judgment of Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), para. 58. at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf>
32. Kittrie, O. F. (2016). *Law as a Weapon of War: Lawfare*, Oxford: Oxford University Press.
33. Nouwen, S. (2006). Hybrid courts' the hybrid category of a new type of International crimes courts. *Utrecht Law Review*, 2(2), 190-214.

34. Raub, L. (2009). Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice, N. Y. U Journal of International Law and Politics, 5(18), 1013-1059, at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/nyuilp41&div=59&id=&page=>
35. *Reliefweb*. (2022). UN panel welcomes landmark guilty verdict in Germany's prosecution of former Syrian intelligence officer for crimes against humanity. January 13, at: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/un-panel-welcomes-landmark-guilty-verdict-germany-s-prosecution-former>
36. Robinson, P. (2011). Staffing crisis hindering efforts to complete work of UN criminal tribunals, Delivering the Hague-based court's annual report, November 11, at: <https://news.un.org/en/story/2011/11/394742>
37. *Secretary General of the United Nations*. (2014). Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General on the commission of inquiry on human rights in the Democratic People's Republic of Korea. February 18, at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-02-18/statement-attributable-spokesperson-secretary-general-commission>
38. *United Nations Security Council*. (2005). Resolution 1593. March 31, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>
39. Zappalà, Salvatore. (2001). Do Heads of State in Office Enjoy Immunity from Jurisdiction for International Crimes? The Ghaddafi Case Before the French Cour de Cassation. *European Journal of International Law*, 12(3), 595-612.

Translated References to English

1. *Atlantic Council*. (2022). Germany has sentenced a Syrian colonel to life for crimes against humanity. Will others face the same fate?, January 14, at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/germany-has-sentenced-a-syrian-colonel-to-life-for-crimes-against-humanity-will-others-face-the-same-fate/#:~:text=A%20onetime%20colonel%20in%20Syrian,for%20atrocities%20during%20that%20war>
2. Baker, R.B. (2009). Universal Jurisdiction and the Case of Belgium: A Critical Assessment. *ILSA Journal of International and Comparative Law*, 16(1), 141-167, at: <https://ssrn.com/abstract=1424212>
3. Bassiouni, M. Cherif. (1987). *A Draft International Criminal Code and Draft Statute on International Criminal Tribunal*, Massachusetts: Martinus Nijhoff publishers.

4. CNN. (2022). How Iran's security forces use rape to quell protests. November 21, at: <https://edition.cnn.com/interactive/2022/11/middleeast/iran-protests-sexual-assault/index.html>
5. Dicker, R. (2012). A Flawed Court in Need of Credibility. May 1, *New York Times*, at: <https://www.nytimes.com/2012/05/22/opinion/a-flawed-court-in-need-of-credibility.html>
6. Drumble, M. (2011). The Crime of Genocide. *Research Handbook on International Criminal Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
7. *Europaran Center for Constitutional and Human Rights*. (2023). Universal Jurisdiction, February 3, at: <https://www.ecchr.eu/en/glossary/universal-jurisdiction/>
8. Ghalandari, M. (2016). Myanmar Crisis in the Mirror of the Human Rights Council, *Legal Research*, 5(30), 217-252. **(In Persian)**
9. Gharachorlo, M., Abdollahzadeh Sangrodi, H., & Talaei, H. (2017). The position of human rights with a view to the Human Rights Council, *Study for the Protection of Women's Rights*, 2(7), 39-57. **(In Persian)**
10. *Human Rights Council*. (2014). North Korea: UN Commission documents wide-ranging and ongoing crimes against humanity, urges referral to ICC, 17 February. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2014/02/north-korea-un-commission-documents-wide-ranging-and-ongoing-crimes-against?LangID=E&NewsID=14255>
11. *Human Rights Council*. (2015). Zeid urges creation of hybrid special court in Sri Lanka as UN report confirms patterns of grave violations, 16 September. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2015/09/zeid-urges-creation-hybrid-special-court-sri-lanka-un-report-confirms?LangID=E&NewsID=16432>
12. *Human Rights Council*. (2016). UN Inquiry finds crimes against humanity in Eritrea. 8 June. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2016/06/un-inquiry-finds-crimes-against-humanity-eritrea?LangID=E&NewsID=20067>
13. *Human Rights Council*. (2017). Burundi: Commission of inquiry calls on the International Criminal Court to investigate possible crimes against humanity, September 4, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/08/burundi-commission-inquiry-calls-international-criminal-court-investigate?LangID=E&NewsID=22016>
14. *Human Rights Council*. (2018 A). Commission on Human Rights Urges South Sudan to make peace and justice a reality, September 17, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/commission-human-rights-urges-south-sudan-make-peace-and-justice-reality?LangID=E&NewsID=23576>
15. *Human Rights Council*. (2018 B). Myanmar: UN Fact-Finding Mission releases its full

- account of massive violations by military in Rakhine, Kachin and Shan States, September 18, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/09/myanmar-un-fact-finding-mission-releases-its-full-account-massive-violations?LangID=E&NewsID=23575>
16. *Human Rights Council*. (2019 A). Myanmar's Rohingya Persecuted, Living under Threat of Genocide, UN Experts Say. September 16, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2019/09/myanmars-rohingya-persecuted-living-under-threat-genocide-un-experts-say?LangID=E&NewsID=24991>
  17. *Human Rights Council*. (2019 B). Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. August 8, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/236/74/PDF/G1923674.pdf?OpenElement>
  18. *Human Rights Council*. (2019 C). South Sudanese individuals can be prosecuted for war crimes and crimes against humanity even in other countries, say UN human rights experts. March 12, at: <https://www.ohchr.org/en/news/2019/03/south-sudanese-individuals-can-be-prosecuted-war-crimes-and-crimes-against-humanity?LangID=E&NewsID=24312>
  19. *Human Rights Council*. (2020 A). UN Group of Eminent International and Regional Experts on Yemen Briefs the UN Security Council Urging an end to impunity, an expansion of sanctions, and the referral by the UN Security Council of the situation in Yemen to the International Criminal Court, December 3, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/12/un-group-eminent-international-and-regional-experts-yemen-briefs-un-security?LangID=E&NewsID=26563>
  20. *Human Rights Council*. (2020 B). Venezuela: UN report urges accountability for crimes against humanity, 16 September at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/09/venezuela-un-report-urges-accountability-crimes-against-humanity?LangID=E&NewsID=26247>
  21. *Human Rights Council*. (2022 A). 35 th special session of the Human Rights Council on the deteriorating situation of human rights in the Islamic Republic of Iran, especially with respect to women and children. November 24, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session35/35-special-session>
  22. *Human Rights Council*. (2022 A). Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. December 20, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/index>
  23. *Human Rights Council*. (2022 B). Human Rights Council-mandated Investigative Bodies. December 10, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/list-hrc-mandat>

24. *Human Rights Council*. (2022 C). Letter dated 11 November 2022 from the Permanent Representatives of Germany and Iceland to the United Nations Office at Geneva addressed to the President of the Human Rights Council. November 11, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/589/41/PDF/G2258941.pdf?OpenElement>
25. *Human Rights Council*. (2022 D). UN experts warn of potential for further atrocities amid resumption of conflict in Ethiopia. at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/un-experts-warn-potential-further-atrocities-amid-resumption-conflict>
26. *Human Rights Council*. (2023 A). Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab. March 4, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/iici-syria/biographies>
27. *Human Rights Council*. (2023 B). International Commissions of Inquiry, Commissions on Human Rights, Fact-Finding missions and other Investigations, January 15, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/co-is>
28. *Human Rights Council*. (2023 C). Nicaragua: Crimes against humanity being committed against civilians for political reasons, investigation says. March 2, at: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2023/03/nicaragua-crimes-against-humanity-being-committed-against-civilians>
29. *Human Rights Council*. (2023 D). UN Fact Finding Mission on the Gaza conflict. March 28, at: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/special-sessions/session9/fact-finding-mission>
30. *International Court of Justice*. (2002). The Judgment of Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), para. 58. at: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf>
31. International Court of Justice. (2020). Request for the indivation of provisional measures, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Gambia v. Myanmar). January 23, at: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>
32. *International Court of Justice*. (2023). Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), 14 January, at: <https://www.icj-cij.org/en/case/121>
33. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. (1997) Appeals Chamber, The Prosecutor v. Druzen Erdemovic, Separate and Dissenting Opinion of Judge Cassese, I.A. 4, at: <https://www.icty.org/x/cases/erdemovic/acjug/en/erd-adojcas971007e.pdf>
34. *Jamejam* (2022). Iran Rejected the resolution of the Human Rights Council, November

- 11, at: <https://jamejamonline.ir/fa/news/1388081> **(In Persian)**
35. Kittrie, O. F. (2016). *Law as a Weapon of War: Lawfare*, Oxford: Oxford University Press.
36. Mir Abbasi, S.B., & Mir Abbasi, R. (2017). *Global System of Evaluation and Protection of Human Rights*, Tehran: Jangal Publications. **(In Persian)**
37. Mirmohamadsadeghi, H., & Rahmati, A. (2018). Reasons and Legal Bases of Establishing Hybrid (Internationalized) Criminal Courts from the National and International Perspectives, *Journal of Criminal Law Research*, 7(25), 299-329. **(In Persian)**
38. Nouwen, S. (2006). Hybrid courts' the hybrid category of a new type of International crimes courts. *Utrecht Law Review*, 2(2), 190-214.
39. Ranjbarian, A.H. (2002). Law 1993 - 1999 of Belgium, opinion of February 14, 2002 of the International Court of Justice Universal criminal jurisdiction in the test. *Journal of the Faculty of Law and Political Science*, 15(58), 127-166. **(In Persian)**
40. Raub, L. (2009). Positioning Hybrid Tribunals in International Criminal Justice, N. Y. U Journal of International Law and Politics, 5(18), 1013-1059, at: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/nyuilp41&div=59&id=&page=>
41. *Reliefweb*. (2022). UN panel welcomes landmark guilty verdict in Germany's prosecution of former Syrian intelligence officer for crimes against humanity. January 13, at: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/un-panel-welcomes-landmark-guilty-verdict-germany-s-prosecution-former>
42. Robinson, P. (2011). Staffing crisis hindering efforts to complete work of UN criminal tribunals, Delivering the Hague-based court's annual report, November 11, at: <https://news.un.org/en/story/2011/11/394742>
43. *Secretary General of the United Nations*. (2014). Statement attributable to the Spokesperson for the Secretary-General on the commission of inquiry on human rights in the Democratic People's Republic of Korea. February 18, at: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2014-02-18/statement-attributable-spokesperson-secretary-general-commission>
44. Tahmasebi, J. (2016). *Jurisdiction of International Criminal Court*, Tehran: Mizan Publications. **(In Persian)**
45. *Tasnim* (2022). Iran will not have any cooperation with the "Fact-Finding Committee" / The approach of the German government is an obvious hypocrisy, November 28, at:

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/09/07/2813195> **(In Persian)**

46. *United Nations Security Council*. (2005). Resolution 1593. March 31, at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>
47. Zakerhossein, M.H. (2022). *An Inquiry into the Fight Against Impunity for Core International Crimes*, Tehran: Publications of the publishing company. **(In Persian)**
48. Zappalà, Salvatore. (2001). Do Heads of State in Office Enjoy Immunity from Jurisdiction for International Crimes? The Ghaddafi Case Before the French Cour de Cassation. *European Journal of International Law*, 12(3), 595-612.
49. Ziaee, S.Y., & Hakimiha, S. (2017). Legal Conditions of Application of Universal Jurisdiction in international Law, *Journal of Public Law Research*, 18(53), 97-122. **(In Persian)**

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی